

УДК 338.43:631.151.2:634

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-2.21>**Уланчук В.С.***доктор економічних наук, професор,
Уманський національний університет садівництва***Жарун О.В.***кандидат економічних наук, доцент,
Уманський національний університет садівництва***Тупчій О.С.***кандидат економічних наук, старший викладач,
Уманський національний університет садівництва*

ЕКОНОМІЧНА СУТЬ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ САДІВНИЦТВА

У статті розкрита сутність поняття інтенсифікації виробництва та її значення в розвитку виробництва продукції садівництва та обґрунтовано особливості інтенсифікації садівництва. Запропоновано авторський підхід до визначення сутності поняття «інтенсивний розвиток садівництва в сільськогосподарських підприємствах». Дослідження проводилося із застосуванням методів теоретичного узагальнення та порівняння, аналізу і синтезу. Зазначені методи дали можливість систематизувати наукові погляди на сутність інтенсифікації виробництва, забезпечили проведення змістовного аналізу наукових підходів до визначення та уточнення на їх основі сутності інтенсифікації виробництва. Сьогодні існує різноманіття точок зору на сутність ідентифікації, що в свою чергу свідчить про те, що процес формування теорії інтенсифікації виробництва ще не завершено.

Ключові слова: інтенсифікація, інтенсивність, садівництво, ресурсозбереження, інтенсивний розвиток, інновації, науково-технічний прогрес.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУТЬ ИНТЕНСИФИКАЦИИ САДОВОДСТВА

Уланчук В.С., Жарун Е.В., Тупчий О.С.

В статье раскрыта сущность понятия интенсификации производства и его значение в развитии производства продукции садоводства и обоснованы особенности интенсификации садоводства. Предложен авторский подход к определению сущности понятия «интенсивное развитие садоводства в сельскохозяйственных предприятиях». Исследование проводилось с применением методов теоретического обобщения и сравнения, анализа и синтеза. Указанные методы позволили систематизировать научные взгляды на сущность интенсификации производства, обеспечили проведение содержательного анализа научных подходов к определению и уточнению на их основе сущности интенсификации производства. Сегодня существует многообразие точек зрения на сущность интенсификации, в свою очередь свидетельствует о том, что процесс формирования теории интенсификации производства еще не завершено.

Ключевые слова: интенсификация, интенсивность, садоводство, ресурсосбережения, интенсивное развитие, инновации, научно-технический прогресс.

ECONOMIC ESSENCE OF HOSPITAL INTENSIFICATION

Ulanчук Volodymyr, Zharun Olena, Tupchii Oksana

The article reveals the essence of the production intensification concept and its importance for the production development of horticultural products. The horticulture intensification features are substantiated. It is proposed the authorial approach to defining the essence of the concept "intensive development of horticulture in agricultural enterprises". Ukraine's movement through European integration requires the creation of a competitive national economy as a necessary condition for economic growth. Instability in the external economic space, the effects of crisis phenomena, changes in the market conditions and, as a consequence, the intensification of the macroeconomic environment factors influence make the functioning of domestic enterprises more complicate, that further effects on the final result of their activity. Production intensification should be considered as one of the prerequisites for successful introduction of the domestic economy into the sustainable development trajectory. The correct choice of priority directions of production intensification is impossible without understanding the essence of such intensification, which necessitates the further development of theoretical and methodological foundations of this concept. The purpose of the article is to summarize the theoretical and methodological approaches to determining the essence of production intensification and the further development of this economic category, taking into account the methodology and practice of managing the processes of industrial production intensification. The study was conducted using the methods of theoretical generalization and comparison, analysis and synthesis. These methods made it possible to systematize scientific views on the essence of production intensification in addition they provided a meaningful analysis of scientific approaches to the definition and clarification of the production intensification essence on their basis. In recent years, there are a variety of perspectives on the identification essence, which, in its turn, indicates that the forming process of the production intensification theory has not been completed yet. Complex socio-economic changes occurring at the current stage of socio-economic transformations in Ukraine require the introduction of effective mechanisms for economic growth. Taking as a purpose the socio-economic development of Ukraine in raising the quality of the population life, creating a favourable environment, preserving socio-political stability and ensuring national security and defence, the regulation of the economy must take place, first of all, in the direction of an intensive way of the industrial complex development. It is obvious that the intensification of industrial production at the macroeconomic level is an element of a more complex systematic process – the intensification of the national economic complex. In its turn, the intensification of industrial production at the microeconomic level is also a systemic process, the components of which are the functional modules intensification processes of production as a system. Further research in issue of the industrial production intensification should focus on the identification, meaningful study and thorough analysis of key factors and trends in the intensification of industrial production.

Keywords: intensification, intensity, horticulture, resource conservation, intensive development, innovation, scientific and technological progress.

Постановка проблеми. В умовах сучасної глобалізації світової економіки інтенсифікація виробництва в Україні є основним і цілком об'єктивним процесом, адже соціальні й економічні реалії ставлять перед сільськогосподарськими підприємствами завдання отримати найбільшу кількість продукції за умови обмеженості та поступового скорочення земель сільськогосподарського призначення. Сучасні тенденції розвитку промислового садівництва свідчать про відсутність чіткої позитивної динаміки процесів галузі в аграрній сфері. Процес деспеціалізації садівничих підприємств, погіршення їх матеріально-технічного забезпечення, а відтак, порушення технологічного процесу впливає на подальший розвиток цієї галузі. Тому збіль-

шення виробництва плодів і ягід нині можливе лише через підвищення як продуктивності кожного гектара землі, зокрема багаторічних насаджень, так і продуктивності праці. За таких умов для України після приєднання до СОТ питання інтенсифікації в сільськогосподарських підприємствах, постало ще більш гостро, адже досягнення конкурентоспроможності із країнами членами СОТ, можливо досягнути лише за умови високого рівня інтенсивності виробництва, як найбільш ефективного напрямку розвитку виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підвищенню ефективності розвитку агропромислового комплексу та дослідженню інтенсифікації виробництва присвячено багато наукових праць вітчизняних

і зарубіжних вчених. Значний внесок в розробку концептуальних положень проблеми зробили українські економісти-аграрники: В. Андрійчук, Ю. Мельник, П. Гайдучий [1], О. Гудзинський, В. Гаркавий, В. Месель-Веселяк, П. Саблук, В. Уланчук, В. Юрчишин та інші. Основна більшість авторів зводить економічне зростання до збільшення обсягів виробництва і забезпечення його стабільності, що не в повній мірі відповідає змісту інтенсифікації.

Метою статті є дослідити та проаналізувати існуючі підходи щодо визначення інтенсифікації виробництва й інтенсивного розвитку виробництва та з'ясувати економічну сутність поняття «інтенсивний розвиток садівництва в сільськогосподарських підприємствах».

Виклад основного матеріалу. Інтенсифікація виробництва – ключ до ефективності сільського господарства. Зокрема в садівництві – це підвищення врожайності за рахунок породно-сортового складу насаджень ефективного використання всіх видів добрив, впровадження науково обґрунтованої, добре продуманої системи садівництва, яка в повній мірі враховує природно-кліматичні умови кожної зони й області, району, кожного господарства.

Ми підтримуємо думку К. Маркса щодо обґрунтування класичного визначення сутності інтенсифікації: «...в економічному значенні під інтенсивною культурою ми розуміємо не що інше, як концентрацію капіталу на одній і тій самій земельній площі, замість розподілу його між земельними ділянками, які лежать поруч» [6, с. 227].

Проблемам розвитку інтенсивного виробництва продукції приділяли увагу представники західноєвропейської класичної політичної економії – А. Сміт, Д. Рікардо та інші. Д. Рікардо довів «зв'язок людської праці і впливу родючості ґрунтів на створення результатів господарської діяльності» [6, с. 42]. А. Сміт вважав «основним джерелом доходів держави не лише землю, але й працю і капітал» [6, с. 267]. Здійснення економічних досліджень для розширеного аграрного виробництва пояснювалися обмеженням ресурсів.

Розрізняють два типи економічного відтворення: просте та розширене. Просте відтворення характеризується процесом виробництва та випуском створених благ, що здійснюється щорічно у незмінному масштабі (здійснюється переважно за незмінних технологій). Розширене відтворення ґрунтується на відновленні процесу виробництва в зростаючих розмірах (переважно за більш досконалих технологій).

У працях класиків марксизму обґрунтовано, що сільськогосподарське відтворення може здійснюватися двома шляхами: екстенсивно, «якщо розширюється тільки поле виробництва», та інтенсивно, «якщо застосовуються більше ефективні засоби виробництва».

Екстенсивний шлях відтворення полягає у зміні кількісних параметрів сільськогосподарського виробництва, за рахунок розширення посівних площ чи нарощування поголів'я, інтенсивний – на якісних змінах засобів аграрного виробництва та організаційних структур, за рахунок підвищення економічної родючості ґрунту та застосування ефективніших засобів виробництва. В процесі дослідження типів економічного зростання, на нашу думку, інтенсивний та екстенсивний розвиток здебільшого переплітаються й залежно від обставин трансформуються з одного виду

в інший. Тобто одні й ті ж фактори чинники за відповідних обставин забезпечуватимуть інтенсивний, а в іншому разі – екстенсивний характер розвитку сільськогосподарського виробництва. Слід підкреслити, що з позиції сучасності викликає сумнів обґрунтованість досліджень радянських та західноєвропейських економістів-аграрників, що спонукає до власного трактування економічної сутності багатогранного процесу – інтенсифікації. Проте принципів положення про матеріальну основу інтенсифікації – додаткові капітальні вкладення в одиницю земельної площі – були висвітлені достатньо чітко.

Стосовно інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, що ґрунтується на розширеному відтворенні земельної площі та є об'єктивним процесом, зумовленим новітнім науково-технічним прогресом та удосконаленням організації суспільного виробництва. Проте для стабілізації та підвищення рентабельності сільськогосподарського виробництва в сучасних умовах цього недостатньо. Вважаємо, що необхідно реалізувати комплексну систему організаційних, економічних, юридичних, технічних важелів, які передбачають концентрацію, поглиблену спеціалізацію, розвиток інноваційної інфраструктури, реконструкцію, модернізацію матеріально-технічної бази, підвищення кваліфікації працівників, фінансову підтримку аграрних виробників з боку держави.

Сутність інтенсифікації сільськогосподарського виробництва трактується через збільшення виходу продукції з одиниці земельної площі, що досягається кращим використанням земельних ресурсів й не обов'язково за рахунок збільшення капіталовкладень. З такою позицією щодо сутності інтенсифікації ми не погоджуємося, оскільки земельні ресурси мають вичерпний запас та потребують додаткових вкладень на підвищення їх родючості. Крім того, рівень інтенсифікації виробництва залежить не лише від обсягу капіталовкладень, але й від одержаного.

Інтенсифікація – це один із найбільш ефективних засобів виходу сільськогосподарських підприємств з критичного стану, відновлення соціально-економічного розвитку суспільного аграрного виробництва. Він розглядає інтенсифікацію послідовну і непослідовну, раціональну й нераціональну, що розширює суть та поняття процесу інтенсифікації виробництва в сучасних умовах господарювання. Такий погляд спонукав вчених до поглибленого вивчення інтенсифікації, як особливої форми розширеного відтворення, сутність якого передбачає врахування не лише інвестицій в основний капітал, а й низки факторів, пов'язаних з розвитком науково-технічного прогресу.

Я.І. Гацура зазначає, що інтенсифікація – це процес розвитку сільськогосподарських підприємств як форми розширеного відтворення за умови, що приріст продукції одержать на основі якісних сучасних перетворень виробництва, вдосконалення ресурсної бази, технології, форми організації праці і виробництва [2]. Мета інтенсифікації полягає в нарощуванні обсягів виробництва продукції, що досягається за рахунок збільшення капітальних вкладень та інших ресурсів. Науковці зазначають, що інтенсифікація сільськогосподарського виробництва ґрунтується на ефективному використанні засобів виробництва, ощадливому ставленні до виробничих ресурсів, широкому впровад-

женні і збільшенні кількості сучасної техніки й передових технологій.

Збільшення кількості новітньої техніки й технологій не спроможне забезпечити ефективних результатів, якщо не створити необхідні соціально-економічні, матеріальні й моральні стимули, які активізують творчу діяльність людини й забезпечуватимуть заінтересованість у результатах праці. Враховуючи вищесказане, інтенсифікацію виробництва вбачаємо у впровадженні інноваційних перетворень на основі використання новітньої техніки або технологій й рівня фаховості висококваліфікованих працівників.

Цілком слушною є думка В. Свободіна та М. Свободіної про інтенсифікацію виробництва, що відображає розвиток інфраструктури, поліпшення кадрового складу, а тому їх недосконалість призводить до штучної затримки подальшої механізації виробничих процесів й інтенсифікації галузі [8]. Поділяємо цю думку, оскільки низькокваліфікований кадровий склад й наявність сучасної техніки або технологій призведуть до низької ефективності виробництва, й навпаки, працюючи на застарілому спеціалізованому обладнанні високоякісний персонал не спроможний підвищити дохідність та рентабельність виробництва.

Ю. Нестерчук та О. Тупчий трактують інтенсифікацію як об'єктивний процес збільшення виходу продукції з тієї самої земельної площі за рахунок раціонального, ефективного ведення сільського господарства [7]. Але можливість придбання сучасної продуктивної техніки зводиться практично до нуля внаслідок низької платоспроможності підприємств. Тому вирішення цієї проблеми, на наш погляд, пов'язане із забезпеченням вигідних для товаровиробника лізингових умов для придбання техніки та технологій або ж активізації інтеграційних процесів.

В процесі дослідження суті інтенсифікації сільськогосподарського виробництва та у вимірі її показників у поглядах вчених виявлено деякі відмінності. Зокрема, Шестопаля О.М., Рульєв В.А., Кондратенко П.В. наголошують у своїх працях, що інтенсифікація – процес, при якому зростають витрати засобів виробництва і праці на одиницю земельної площі. Проте наведену думку не підтримуємо, зауважуючи, що капітальні вкладення та витрати можна збільшувати, але гранична межа їх збільшення є вирівнюванням динаміки економічного ефекту, тобто вкладати треба доти, поки є віддача [10].

Ототожнення сутності інтенсифікації садівництва зі збільшенням виходу продукції з одиниці плодоносного саду суперечить марксистській теорії інтенсифікації, оскільки в такому випадку ігнорується причинно-наслідковий зв'язок, тому що вихід продукції є результатом здійснюваних капітальних вкладень. Однак зводити процес інтенсифікації садівництва тільки до збільшення виробничих витрат (капітальних вкладень) передбачає звуження самого поняття інтенсивності, через те, що даний процес не можна назвати прогресивним явищем, якщо він не супроводжується зростанням обсягів виробництва продукції садівництва.

Ф. Ердеї, Л. Чете та Я. Маргон стверджують, що «...єдино правильно розглядати проблему інтенсивності у світлі аналізу потрійного взаємозв'язку земля – витрати – продукція й враховувати не тільки співвідношення земельної площі й виходу продук-

ції або земельної площі й витрат, але й врахувати взаємозв'язок витрат і виходу продукції» [5, с. 60]. Слушною є думка О.М. Шестопаля, розглядати процес інтенсифікації в садівництві в такій послідовності: витрати – земля (насадження) – продукція (ефект) [10].

Таким чином, між рівнем інтенсивності виробництва плодів та ягід, в основу якого покладені виробничі витрати й обсяг функціонуючих основних засобів в садівництві, площею плодоягідних насаджень та результатами виробництва існує тісний зв'язок. Вважаємо, що такий зв'язок характеризує сутність інтенсифікації садівництва та її економічну ефективність. Зокрема, критерій рівня інтенсивності садівництва, поряд з обсягом основних виробничих засобів в садівництві й витрат на виробництво (без амортизаційних відрахувань), являє собою одержання більшої кількості високоякісної плодоягідної продукції з одиниці площі плодоносного саду та зниження затрат праці й виробничих витрат у розрахунку на її одиницю.

Інтенсивний чи екстенсивний розвиток садівництва передусім характеризується змінами типів багаторічних насаджень. Категорія «тип насаджень» складається з таких форм крони: дерев, ягідних кущів, схеми їх розміщення, виду підщепи, сорто-підщепних комбінацій, наявності опор тощо. На основі досвіду країн світу переконливо обґрунтовано, що типи плодкових та ягідних насаджень під впливом низки організаційно-економічних умов постійно змінюються. Найбільш прикметною особливістю цих змін нині є направленість на послідовне скорочення ротації багаторічних насаджень, прискорення вступу їх у плодоношення й скорочення тривалості етапу продуктивного використання [1; 3].

Важлива особливість садівництва, яку необхідно враховувати при визначенні ефективності виробництва, це та обставина, що основними засобами виробництва в садівничих підприємствах виступають багаторічні насадження, які одночасно являють собою предмети праці. У зв'язку з цим, процес виробництва в садівництві характеризується однією з важливих особливостей – між витратами виробництва і виходом продукції, крім землі, знаходяться живі основні засоби і предмети праці, які розвиваються на основі біологічних законів. Інша особливість садівництва – у сільськогосподарських підприємствах вирощується різноманітна продукція, якість і видовий склад якої визначається породно-сортовою структурою. Вирощена продукція, її споживчі якості й економічна ефективність вирішальною мірою залежить від породних особливостей культур і сортів, відповідних ґрунтово-кліматичних умов, біологічного складу, основних засобів виробництва [4, с. 25–27].

Основною особливістю сучасного інтенсивного саду є збільшення кількості дерев на одиницю площі, зниження висоти дерев, параметрів їх крони й зони плодоношення [1]. Дослідження показують, що саме інтенсивний сад на слаборослих підщепах є найприбутковішим типом промислового саду на основі швидкоплідності, високої продуктивності та якості продукції.

Слід зауважити, що однією з особливостей інтенсифікації садівництва є підвищення економічної ефективності відповідно до рівня витрат енергоресурсів. Тому енергетична ефективність продукції вважається одним із важливих критеріїв оцінки ефективності використання засобів виробництва й праці, а також

надійно обґрунтовує ресурсозберігаючі технології в промисловому садівництві. Енергомісткість продукції садівництва оцінюється сукупними витратами енергії на одиницю виробленого обсягу продукції й визначається відповідно в енергетичних еквівалентах – джоулях (дж), або калоріях.

Інтенсифікацію садівництва вчені економісти трактують, як економічно доцільне збільшення матеріально-грошових витрат на площу плодючих насаджень із метою одержання найбільшої кількості продукції при мінімальних витратах праці й засобів на її одиницю з одночасним підвищенням ефективності галузі.

Обґрунтовуючи сутність інтенсифікації у сільськогосподарських підприємствах, її не можна зводити лише до простої концентрації інвестицій (капітальних вкладень) і виробничих витрат на одиниці земельної площі. В такому разі цей процес характеризував би механічне збільшення витрат виробничих ресурсів без об'єктивного врахування зміни умов виробництва та його результатів.

Висновки. Узагальнюючи вищевикладене вважаємо, що під інтенсифікацією слід розуміти послідовний процес концентрації на основі науково-технічного прогресу уречевленої й живої праці на одну й ту ж одиницю земельної площі, спрямований на збільшення кількості високоякісної продукції й на підвищення ефективності її виробництва. На нашу думку, така інтенсифікація є ресурсозберігаючою, бо вона передбачає більш високі темпи зростання обсягу продукції з одиниці земельної площі порівняно із зростанням сукупних затрат уречевленої й живої праці на цю ж саму площу.

Відповідно до вищесказаного запропоновано визначення поняття «інтенсивний розвиток садівництва в сільськогосподарських підприємствах», під яким слід розуміти комплекс організаційно-економічних, правових, технічних й технологічних заходів, спрямованих на реконструкцію, модернізацію матеріально-технічної бази, розвиток селекційної роботи, підвищення кваліфікації працівників та досягнення на цій основі збільшення й підвищення якості продукції садівництва в сільськогосподарських підприємствах.

Список використаних джерел:

1. Гайдуцький П.І. Економічні взаємовідносини АПК в умовах ринку. Київ : Вища школа, 1992. 191 с.
2. Гацура Я.І. Методологічні положення інтенсифікації аграрного виробництва на інноваційній основі. *Економіка АПК*. 2001. № 9. С. 65–70.
3. Економічний сільськогосподарський словник. Київ : Урожай, 1975. 280 с.
4. Емельянов А. Интенсивное развитие агропромышленного комплекса. Москва : Агропромиздат, 1987. 196 с.
5. Эрдеи Ф., Чете Л., Мартон Я. Интенсификация сельского хозяйства: пер. с венг. Москва : Прогресс, 1967. 89 с.
6. Маркс К. Капитал, т. III, ч. 2. Соч. 2 изд. т. 25. ч 2. Москва : Изд-во полит. лит-ры, 1984. 551 с.
7. Нестерчук Ю.О., Тупчий О.С. Эффективный розвиток садівництва на основі оптимізації сортової структури багаторічних насаджень. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 9(183). С. 372–382.
8. Свободин В., Свободина М. Интенсификация и воспроизводство сельского хозяйства. *Международный сельскохозяйственный журнал*. 1998. № 2. С. 48–53.
9. Шестопаль О.М. Віддача інтенсивного саду. Київ : Товариство «Знання» УРСР, 1990. 48 с. (Сер. 9 «Земля і люди»; № 2).
10. Шестопаль О.М., Рудьєв В.А., Кондратенко П.В. Економіка та організація промислового садівництва України. За ред. д-ра економічних наук О.М. Шестопалья, ІС УААН. Київ : ННЦ ІАЕ, 2010. 334 с.

References:

1. Haidutskyi, P.I. (1992) Ekonomichni vzaiemovidnosyny APK v umovakh rynku. Kyiv: Vyshcha shkola. (in Ukrainian)
2. Hatura, Ya.I. (2001) Metodolohichni polozhennia intensyfikatsii ahrarnoho vyrobnytstva na innovatsiinii osnovi. *Ekonomika APK*, 9, 65–70. (in Ukrainian)
3. Ekonomichnyi silskohospodarskyi slovnyk (1975). Kyiv: Urozhai. (in Ukrainian)
4. Yemelyanov, A. (1987) Intensivnoye razvitiye agropromyshlennogo kompleksa. Moskva: Ahropromyzdat. (in Russian)
5. Erdei, F., Chete, L., Marton, Ya. (1967) Intensifikatsiya selskogo hoziaistva. Moskva: Progress. (in Russian)
6. Marks, K. (1984). Kapital, Vol. 2. Moskva: Izd-vo polit. lit-ry. (in Russian)
7. Nesterchuk, Yu.O., Tupchii, O.S. (2016) Efektyvnyi rozvytok sadivnytstva na osnovi optymizatsii sortovoi struktury bahatorichnykh nasadzhen. *Aktualni problemy ekonomiky*, 9(183), 372–382. (in Ukrainian)
8. Svobodin, V., Svobodina, M. (1998) Intensifikatsiya i vosproizvodstvo selskogo khoziaistva. *Mezhdunarodnyi sel'skokhoziaistvennyi zhurnal*, 2, 48–53. (in Russian)
9. Shestopal, O.M. (1990) Viddacha intensyvnoho sadu. Kyiv: Tovarystvo «Znannia» URSR. (in Ukrainian)
10. Shestopal, O.M., Rudiev, V.A., Kondratenko, P.V. (2010) Ekonomika ta orhanizatsiia promyslovoho sadivnytstva Ukrainy. Kyiv: NNTs IAE. (in Ukrainian)

E-mail: zharun.l@ukr.net